

ACTA POLITOLOGICA

www.acpo.cz

INTERNETOVÝ RECENZOVANÝ ČASOPIS

2014 | Vol. 6 | No. 1 | ISSN 1803-8220

HANUŠ, Jiří – VLČEK, Radomír a kol. (2013). *Lenin. Kontinuita a/nebo diskontinuita ruských dějin?* Brno: CDK. 163 s. ISBN 978-80-7325-310-3.

RECENZE JOSEFA MLEJNKA

Tento článek podléhá autorským právům, kopírování a využívání jeho obsahu bez řádného odkazování na něj je považováno za plagiátorství a podléhá sankcím dle platné legislativy.

Internetový recenzovaný časopis vydává
Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze,
Katedra politologie Institutu politologických studií

HANUŠ, Jiří – VLČEK, Radomír a kol. (2013). *Lenin. Kontinuita a/nebo diskontinuita ruských dějin?* Brno: CDK. 163 s. ISBN 978-80-7325-310-3.

Název sborníku, vydaného v loňském roce brněnským Centrem pro studium demokracie a kultury (CDK) zní *Lenin. Kontinuita a/nebo diskontinuita ruských dějin?* Navozuje tak jeden z ústředních problémů výkladu sovětského režimu, který by se mohl kvantitativně jevit jako tisíckrát „omletý“, a tudíž snad i vyřešený: Znamenal sovětský komunismus invazi něčeho naprosto cizorodého (konkrétně západního marxismu) na ruskou půdu, anebo naopak, představuje převážně pokračování ruské carské autoritářské tradice? Stručně a poněkud hrubě lze celé dilema převést do otázky: Zkazil marxismus Rusko, nebo Rusko zkazilo marxismus?

Na poměrně útlé knize (163 stran) se podílí hned osm autorů (především z brněnské Masarykovy univerzity), což pochopitelně vyvolává jinou otázku: Zda celá knížka drží kontinuálně dané téma, anebo zda je přece jen poněkud obsahově diskontinuitní. Autoři svými příspěvky (původně konferenčními) pokrývají širokou škálu témat, od otázky dis/kontinuity dějin jako takových, přes samotnou Leninovu osobnost (zda byl spíše šlechtic, nebo proletář), Leninův vztah ke světové komunistické revoluci, ke krajní pravici v Rusku, k ženám a jejich postavení ve společnosti, ke kultuře až k jeho posmrtnému kultu a tomu, jak Lenina vnímal Alexandr Solženicyn.

Na obě položené otázky, jak tu velkou, dějinnou, tak tu malou, knižní, nelze odpovědět jednoznačně. Recenzovaná publikace si sice neklade nárok na podrobný přehled nebo na nalezení jednoznačných odpovědí na složité, ba možná nezodpověditelné problémy, to není možné již jen vzhledem k rozsahu. Avšak i tak působí poněkud disparátně, jde o sborník jednotlivě zpravidla velmi podnětných příspěvků, který pevněji spojuje osoba V. I. Lenina, velmi

volně pak otázka dis/kontinuity ruských dějin. Nicméně jí nelze upřít tu přednost, že podněcuje k přemýšlení, určitě přináší řadu inspirativních podnětů. Autoři neodhalují nic převratně nového, čtenář (odborník, student i milovník historie jakékoliv profese) ale může ocenit též koncentrování řady témat a problémových okruhů v poměrně útlém, tím však i přehledném svazku.

„Lenin neovlivnil pouze dějiny Ruska, ale i celého světa, a to nejen svou osobností a dílem, ale i svým druhým životem, svou ikonou. Je absurdní si myslet, že za vše, co bolševici způsobili, či co bylo jejich jménem vykonáno, mohl Lenin. Ale pravdou je, že stál na samém počátku, a je možné, nebo i pravděpodobné, že kdyby tento člověk nikdy nežil, dějiny by se ubíraly zcela jiným směrem. Byly by pak dějiny ‚kontinuálnější‘?“ píší v úvodu (s. 11) Jiří Hanuš a Radomír Vlček.

Pátrání po míře vlivu Leninovy osobnosti na průběh historických událostí v sobě implicitně obsahuje jeden ze zásadních rozporů komunistického politického proudu, rozpor mezi ideologií, která hovoří o nutných zákonitostech dějin, a politickou akcí, jež má tyto nutné zákonitosti prosadit. Výstižné podání tohoto rozporu lze nalézt v knize Raymondona Arona *Demokracie a totalitarismus: „Jak dochází k tomuto spojení mezi učením o historické nutnosti a výjimečnou rolí individuálních vůlí? Marxistické učení mluví původně o primátu ekonomiky a společenských sil, kreslí schéma dějin, podle něhož dějiny postupují nezadržitelně od kapitalistického režimu k režimu socialistickému v té míře, jak se rozvíjejí výrobní síly a zostřují rozpory. Toto pojetí dějin bylo pojetím II. internacionály a zvláště německých sociálně demokratických stran, které II. internacionálu ovládaly. Toto pojetí bylo deterministické do té míry, že jisté sociální demokraty svádělo k tomu, aby*

nechali jednat objektivní dialektiku a uchýlili se k účastnému nebo pasivnímu čekání na nevyhnutelnou revoluci, která nastane, až rozpory dozrají.“ „Vzpomínám si,“ píše dále Aron, „že jsem ještě v roce 1932 v Německu slyšel jednoho sociálně demokratického řečníka volat: My sociální demokraté můžeme čekat, protože zastupujeme třídu, jsme jednotnou stranou, dialektika dějin je na naší straně. Několik týdnů poté byl Hitler u moci a sociálně demokratický řečník se vzdor dialektice dějin nacházel v koncentračním táboře.“ [Aron 1993: 148]

Podobný postoj zaujímal například i přední ruský marxista Georgij Plechanov, jenž konstatoval: *„Ruská historie ještě nese mlela mouku, z níž by se v Rusku dal upéct piroh socialismu.“* [cit. dle Radzinskij 1998: 110] Po vítězství bolševické říjnové revoluce musel marxistický teoretik evolučního přechodu k socialismu a Leninův oponent Plechanov prchnout do Finska, kde v roce 1918 umírá na tuberkulózu.

Právě Lenin dle Arona skoncoval *„s tímto objektivním pojetím historického vývoje. Lenin a bolševici se vyznačují odmítnutím pasivního přijímání historického determinismu, zdůrazněním vůle. Když měl Lenin volit mezi literou učení a jednáním, které vyžadovala daná situace, nikdy neváhal, obětoval doktrínu nebo ji alespoň přizpůsobil potřebám daného okamžiku a našel zdůvodnění pro jednání, které několik let předtím teoreticky odsuzoval.“* [Aron 1993: 148] Sám Lenin na toto téma prohlásil: *„Být marxistou (...) neznamená naučit se marxistické poučky (...) to dokáže i papoušek. Aby člověk byl marxistou, k tomu musí mít patřičnou psychologii – to, čemu se říká jakobínství.“* [cit. dle Radzinskij 1998: 67]

Autoři knihy „Lenin. Kontinuita a/ nebo diskontinuita ruských dějin?“ potvrzují tento obraz Lenina především jako mocichtivého voluntaristy, jemuž se nechtělo čekat na to, až ruská historie semele mouku, z níž by se dal *„upéct piroh socialismu“*. Marxismus

si tedy upravil ke svým potřebám. V kontextu původně silně (až absolutně) deterministického marxismu tak určitě platí v knize citovaná charakteristika Orlanda Figese: *„Nebyl to marxismus, kdo udělal z Lenina revolucionáře, ale Lenin, kdo vnesl revoluci do marxismu.“*¹ (s. 34)

V této souvislosti je velmi zajímavá kapitola „Uljanov nebo Lenin? Šlechtic nebo proletář?“ od Kateřiny Hlouškové, která vykresluje Lenina jako naprostého feudálního vydřiducha, jenž neměl se svými poddanými na rodinném statku žádné slitování, když šlo o zajištění jeho potřeb. Podle Hlouškové byl Lenin *„zcela lhostejný k utrpení lidí za hladomoru v roce 1891/1892. Tvrdil, že by se postiženým neměla poskytovat žádná pomoc, protože tak dříve dojde k jejich revolučnímu vystoupení. Tento jeho postoj odsoudila s nepochopením i jeho jinak milující sestra Anna, kterou obrovské ztráty na životech a nesmírné utrpení statisíců lidí pohnulo k aktivní pomoci jako mnoho dalších z vyšších vrstev společnosti té doby. Nešlo však jen o to, že by (Lenin) necítil lítost či neměl chuť aktivně se podílet na pomoci nejpotřebnějších. Šel ještě dále. Rodinný statek ležel v Povolží nedaleko Samary, kde hladomor řádil obzvláště krutě. Po ulicích ležely mrtvolky, vyhladovělí rolníci s celými rodinami žebrali o jídlo, ale Vladimir Iljič dal příkaz správci, aby bez ohledu na situaci vyžadoval od rolníků stejné nájemné, a tedy za jakékoliv situace zajistil neztenčený příjem z hospodářství. Stejně chladný postoj k utrpení zopakoval v roce 1921.“* (s. 36-37)

Podobný vztah měl Lenin i k dělníkům, ani o jejich konkrétní problémy se dle Hlouškové *„nezajímal, věnoval se této otázce čistě z vědeckého a teoretického úhlu pohledu“*. (s. 35) V Leninových očích muselo vše sloužit pouze a jedině revolučnímu cíli, bez

¹ Avšak Lenin v tomto měl oporu i v samotném Marxovi, který napsal: *„Je jen jediný prostředek, jak zkrátit, zjednodušit křeče staré společnosti a krvavé porodní bolesti společnosti nové – revoluční teror.“* [Cit. dle Radzinskij 1998: 136].

ohledu na životy těch, kteří měli tak či onak napomoci k jeho realizaci.

Nicméně Lenin samozřejmě nebyl zas až tak úplným voluntaristou. Sice možná vnesl revoluci do marxismu, ale jeho myšlení bylo přece jen dílem Karla Marxe hodně ovlivněno a nějak vázáno. A nejen jím. Jiří Hanuš píše v závěru svého příspěvku, v němž se zabývá portrétem Lenina v Solženicynově románu „Lenin v Curychu“, o tom, jak „*skvěle se Solženicynovi podařilo vystihnout onen rozpor mezi svobodným rozhodováním a rozhodnutím jednotlivce a mezi jakýmsi danostmi povahy a minulého života, kterými je hrdina určován*“ (s. 153)

Teorie totalitarismu má sklon pojmát ideologii jakožto základní stavební prvek totalitního režimu dosti staticky – Leninův příběh však ukazuje, že ideologický obsah daného režimu může být dosti proměnlivý a svým způsobem voluntaristický. A byť se skoro každá ideologie tváří jako mluvčí těch nejzákladnější a nutných historických (či dokonce vesmírných) zákonitostí, politické hnutí, jež se kolem ní zformuje, se zpravidla chápe moci zcela jinak než dle vlastních ideologických postulátů – nejčastěji pomocí obyčejného státního převratu, jehož si „revoluční masy“ zprvu ani nemusejí všimnout. Je vskutku děsivé, jak málo stačí, aby se o svém poslání přesvědčený jedinec a spolu s ním úzká skupina profesionálních revolucionářů chopili moci a začali přetvářet svět (na území, které ovládají) dle svých ideologických představ, což se většinou neobejde bez obrovského krveprolití.

Skutečný, reálný Lenin, cynický machiavelista, pak logicky nemohl sloužit jako „ikona“, a tím spíše bylo nutné vytvářet jeho falešný propagandistický obraz, jenž však měl dalekosáhlý význam pro legitimizaci režimu. Jak v očích obyčejných lidí, tak pro řadové straníky. Dospíváme tedy k dalšímu paradoxu – aby se totalitní režim postavený na určité interpretaci marxismu mohl udržet a zakořenit, musel v mase ovládaných vytvo-

řit „falešné vědomí“ o svých zakladatelích i samotném „příběhu revoluce“. A nejen u ovládaných na nižších příčkách společenské hierarchie. I sami vládající patrně obelhávali vlastní mysl (alespoň zčásti) propagandistickým mýtem.

Reálného Lenina, jehož podobu se kolektiv autorů publikace CDK snaží vykreslit, pak asi nejlépe vystihují slova Jiřího Hanuše, tvořící závěrečný odstavec celé knížky: „*Když čtu nějakou knihu nebo článek o komunismu, jeho ideách a jeho zakladatelích, vždycky se ptám, čím mohl být v jisté době pro tolik lidí tak zajímavý, tak struhující, tak okouzlující. Má to zřejmě mnoho důvodů – u Solženicynova Lenina jsem si mohl uvědomit jednu ze složek této revoluční přitažlivosti. Přední protagonista byl vylíčen jako člověk, který dokázal mnohé strhnout svou zásadní odevzdaností určité myšlenky a svou schopností ji zjednodušeně zformulovat do pochopitelných a účinných politických hesel. O jistém charismatu jeho osobnosti nelze pochybovat. O tom, že to byl velký svůdce, velký Krysař, ostatně také ne.*“

Josef Mlejnek²

² PhDr. Josef Mlejnek, Ph.D. působí na katedře politologie IPS FSV UK v Praze. Kontakt: mlejnek@fsv.cuni.cz. Text vznikl v rámci projektu PRVOUK č. 17 – Vědy o společnosti, politice a médiích ve výzvách doby na UK, FSV, IPS.

LITERATURA

ARON, Raymond. (1993). *Demokracie a totalitarismus*. Brno: Atlantis. ISBN 80-7108-064-0.
RADZINSKIJ, Edvard. (1998). *Stalin*. Praha: Mladá fronta. ISBN 80-2040-702-2.